

Tiltások és tiltott cselekvések

Babonáink közt igen sok a tiltás és tiltott cselekvés. Egy részük misztikusmágikus hiedelmeinkkel függ össze, más részük azonban pusztán illemtani, egészségi vagy gazdasági regula, amelyekhez erősítésképpen, mint büntetés, valami misztikus következmény kapcsolódott. Ez a következmény azonban rendesen igen távol áll magától a tiltástól, s még analógiás kapcsolatban is ritkán van vele; mélyebb alap nélkül való ötletszerűségét az is bizonyítja, hogy ugyanannak a tiltásnak vidékenként egészen más, sokszor komikus következménye van.

1. A pusztán illemtani, rendtartási tiltásokban nem a „szabad”-ról van szó, hanem csak „nem való, nem illő” a cselekvés. Legnagyobb részük általános, minden emberre szóló viselkedési és asztali regula; a kora reggeli éneklés estéli sírás, — aki másra nyelvét nyújtja, a túlvilágon tüzes tányért kell nyalogatnia, — aki nyomorékot utánoz, maga is nyomorékká lesz, — egymásra tett lábunkat lógatva az ördögöt hívogatjuk, — nem jó az ajtót becsapni magunk után, mert a mennyország kapuját is úgy csapják be előttünk, — aki evés közben dalol, bolond lesz a „felesége ura” vagy az „ura felesége”, — nem jó az asztalon a kést élével felfelé állítani, mert megvágja magát a Jézuska, — aki a kést, villát az asztalhoz ütögeti, a szegénységet hívogatja stb. De nagy csoport állítható össze a lányokra vonatkozó tiltó regulákból is: a hiúság, fiús viselkedés, restség és rendetlenség ostorozásai. Aki pl. tükörbe nézve dalol s magát illegeti, megbolondul, — aki lefekvéskor tükörbe nézegeti magát, rosszat vagy ördöggel álmodik, sárgaságba esik vagy reggelre medvévé válik, — ha leány fütyül, sír szűz Mária, — s ha férfikalapot tesz fejére, elhullik a haja, — a 9 óra után mosdó lánynak ördög búvik a mosdóvizébe, — a fésületlenül utcára menőt megtépik a boszorkányok, — ha éjjelre kanál marad a mosogatóvizben, valaki nem tud aludni a háznál, — ha a szakadást az emberen varrják be, hozzávarrják a szegénységet, — a nyalakodó lánynak, meg amelyik főzőkanálból eszik, eső lesz a lakodalmán stb. Aztán sok ily tiltás vonatkozik az asszonyra, főleg a terhesasszonyra, akiktől a szokások betartását és állapotuk komoly megbecsülését kívánják: az asszonynak nem szabad kendő nélkül járnia („nem szabad, hogy a nap megsüsse a fejét”), mert megrontja a gonosz és fejfájós lesz, — a terhesnek nem szabad állapotát lepleznie, mert korán elhalna gyereke, — sem letagad-

nia, mert néma lenne a csecsemő, — sem púderezkednie, arcát festenie, mert csípás lenne a gyereke stb.

2. Az egészségi tiltások legnagyobb része természetes következménnyel járó helyes megfigyelés, tapasztalati tény. Az újszülött fürdővizét nem szabad friss, hanem csak „hált“ patak-, kút- vagy éppen csak esővízből csinálni, mert a „kemény“ víztől kirepedezik a csecsemő bőre, — nem szabad a bölcsős fejéhez állani, mert kancsi lesz, — álmában csókolgatni, mert holdkóros lesz, — talpát csókolni, csiklandozni, mert nehezen fog járni, — ha sokáig szopik, nagyfejű lesz, elszopja eszét, — nem jó a gyerek előtt szellemekről beszélni, mert ijedős, félős lesz, — a leánygyerekeknek bort adni, mert megnő a melle, — az éhgyomorra ivott vagy tűzön melegedő víz hasmenést, a zöld gyümölcsre gyomorémelygést, a halpaprikásra hideglelést okoz, — aki éjszakára sokat eszik, megnyomja a boszorkány, — a folyóból, patakból hasonfekve ivó lenyelheti a vízbörjút, — a ló- vagy szamárhoeverésben fekvő megrühesedik, — a haldokló magával viszi, aki szájon csókolta stb. Külön nagy csoportot alkotnak itt is a terhesasszonyra irányuló egészségi tiltások: nem szabad hajlongással járó, nehéz munkát végeznie (kendert nyúni, vásznat fehéríteni, kemencébe fűteni, ruhát szárításra teregetni, taligát húzni, fát aprítani, kerítésen átmászni, ültetni, kapálni, gyomlálni), mert elvetél vagy befulladás a gyerek, nem szabad őt megijeszteni, felingerelni, s éppen ezért tőle bármely ételre vonatkozó kívánságát megtagadni, mert elvetél vagy koraszülése lesz, elveszti petéjét, a népetimológia szerint „petikéjét, péterkéjét“, — éppígy tilos bármivel megdobni, mert annak alakja meglátszik a gyerek testén stb.

3. Hasonlóan többnyire természetes következménnyel járó helyes megfigyelések, tapasztalati tények a gazdasági tiltó regulák is: nem jó a még fészken ülő tyúk alól kiszedni a tojást, mert többé nem ül a fészekbe, eltojik, — míg a kotló a fészken ül, nem szabad a házban sipolni, labdázni, meszolni, — az aprómarhát nem jó az udvaron elföldelni, emésztőbe dobni, mert dög üt ki köztük, — ha az erdőn széthányják a tüzet, elszélednek a marhák stb. Ezek a gazdasági tiltó regulák igen nagy része azonban csizios és naptári eredetű, főleg azok, amelyek a teljes és részleges dologtiltó, tehát a szerencsés és szerencsétlen napokra vonatkoznak.¹

E három csoporton kívül a többibe csupa olyan tiltott cse-

¹ L. A magyarság néprajza. IV. 323. stb.

lekvés tartozik, amely valami lélektani vagy misztikus kapcsolatban áll következményével.

4. Az analógián alapuló tiltások és tiltott cselekvések főleg a várandósasszonyra, költésre és vetésre, tehát a mindenirányú termékenységre, egyéni és családi bajokra vonatkoznak. Valamilyen testi alak vagy lelki tulajdonság, valami kellemetlen esemény bekövetkezését akarják megakadályozni, tehát azért tiltott a cselekvés vagy valamivel való cselekvés, hogy az ahhoz hasonlót elő ne idézzék, mert a népi gondolkodás egyik alapelve szerint a hasonló előhívja a hasonlót. Ezek az analógiás tiltások tehát valamennyien szimbólikus jellegűek és szerepet játszik bennük a tiltott tárgynak minden külső és belső tulajdonsága, úgyhogy e tiltások köre igen tág s a külső és belső analógia szerint igen szétfolyó. Tilos hát a lánynak az asztalsarkán, páratlanul ülnie, mert nem megy férjhez, — disznóorrát ennie, mert sok edényt törne, — sem nyelvét, mert hosszúnyelvű anyósa lesz, — a háztűznézőbe menő lány ne nevesen, mert asszonykorában sokat fog sírni, — nagyvásár hetében, zivataros időben nem jó esküdni, mert zavaros, viharos lesz az újpár élete, — sem temetési harangszó alatt templomba indulni, mert gyászos lesz házaseletük stb. Egész sorával találkozunk aztán az állapotosasszonyra, a gyerekápolásra, a házimunkák (fejés, köpülés, ültetés, fonás, fonálmosás, seprés, kenyérsütés) végzésére s az építkezésre vonatkozó analógiás tilalmaknak is.² Az e fajta szimbólikus-analógiás cselekvéseknél sokkal jelentősebbek azok, amelyekben a szimbólikus analógia állandósult. Ide tartoznak pl. az évnegyed- és munkakezdő napok (újév, vetés, aratás) s az új állapotba lépés (esküvő, születés, avatás, elszegődés, első kihajtás), azaz a kezdetvarázslat tilalmi. Igen sok adat szerint tilos aztán a szerencse „elkiabálása“ is, mint amilyen pl. a szerencsekívánás, az orvosság vagy a töves virág megköszönése, a reménylett kívánság teljesültnek vétele; ezért nem szabad pl. a bölcsőt előre megvenni, — a gyermeket vagy növendékállatot dícsérni, — elárulni, hogy a balfül cseng, vagy a balszem viszket, — a babakelengyét elajándékozni stb.

5. Tilosak aztán az olyan cselekvések is, amelyek az embert, állatot, termést és termelőeszközt a gonosz hatalmába juttatnák. A gonosz hatalmi ideje napnyugtától kora szürkületig tart; tilos tehát ezalatt a fürdővizet kiönteni, — pelenkát, kor-

² L. A magyarság néprajza IV. kötetének a „Szokások“ közt megfelelő fejezeteit.

paélesztőt, szitát szabadég alatt hagyni, — szemetet kivinni, — tejet kiadni a háztól, mert a gonosz ezeken keresztül megronthatná az embert, gyereket, állatot, kenyeret. Éppen ezért nem jó mesgyén ülni, aludni, vagy mesgyére fektetni a gyereket, mert az a gonosz leselkedő helye. De mert a gonosz ott leselkedik minden fontosabb alkalomkor, hogy árthasson, azért tilos a születés és ellés napját elárulni, s e napokon bármit kiadni a háztól, — a keresztelésig a gyerek nevét elárulni stb. Tilos aztán a termés és termelőeszköz ki-, pl. kölcsönadása is mindaddig, amíg a magunk termését nem biztosítottuk; ültetésig pl. nem jó tojást, kotlófészket, kotlót, vetésig vetőmagot kölcsönadni, stb. Nem jó boszorkányos eszközöket és módokat használni; a seprűvel vert gyerek és állat pl. elszárad, a megsepert lábu lány nem megy férjhez, s éppen ezért tilosak bizonyos bal- és visszakézzel, háttal végzett cselekvések is. Számptalan esetben tilos a beszéd, a szem nyitvatartása, a hátranézés, mind azért, hogy a gonosz szája és szeme is éppúgy zárva legyen s a cselekvést meg ne ronthassa.³ Ebben a csoportban azonban sok késői és könyvbabonával is találkozunk: villámláskor pl. nem szabad nyitott ablak előtt, küszöbön állani, szaladni, gombolyítani, ostorral, kötéllel, fonállal játszani stb.

6. Tilos aztán a gonosznak kedves állataiban való, vagy az emberhez barátságos állatok, hatalmak megsértése, megbántása is. Nem szabad az este látott macskát, halálbaglyot megdobni, békát agyonütni vagy tűzbe hajítani, kaszaspókot eltaposni; a levert fészku golya tüzet hoz a házra, ha pedig a fecske fészket verik le, véres lesz a tehén teje, — a fehér házikigyó elűzése elűzi a ház szerencsését is stb. Büntetéssel járó nagy megbántás a le- és beleköpés is: aki a patakba köp, megbetegszik a marhája, — ha a kútba köpnek, elapad vagy pondros lesz a vize, — a kályhára köpőnek hólyagos lesz a nyelve, mintha a tűz égette volna fel, — a szántásvetés, ültetés, kapálás és gyomlálás közben köpőnek ragadozók, férgek pusztítják el termését stb.

7. A felsőbb hatalmak megsértésének veszik a tisztátalan vagy tisztátalan állapotban végzett cselekvéseket is. Ezért nem szabad piszkos lábbal és piszkos ruhában szántani, vetni, — szántás, vetés, disznóölés, kenyérsütés előtt közöszülni, — fejés közben az asszonyt vagy lányt megcicerézni, — havibajosnak kapálni, gyomlálni, a kasok körül járni, sütni, gyereket keresztvízre tartani, mert megromlana a termés, a méz s a

³ Mindezekre l. „Népszokásaink lélektani alapja“ c. dolgozatomat. Ethn. 1934.

kenyér és ótvaros lenne a gyerek, — terhesnek kovászt kevernie, káposztát és ugorkát savanyítania, — az asszonynak avatásig a kútból vizet merítenie, mert megpondrósodnék a víz, — az állatoknak enni adnia, mert féreg ütne beléjük, — gyümölcsöt szednie, konyhaveteményhez nyulnia, mert elférgesednének, stb.

8. A vallási és templomi alapú tiltások könnyen felismerhető, késői és nem népi termékek, éppen ezért mellőzzük őket.

Az első három csoportba tartozó tiltások és tiltott cselekvések illemszabályok és tapasztalati megállapítások, a negyedikről a hetedik csoportba tartozók megszegésének pedig mindig valami baj a következménye. A baj tehát büntetés vagy bűnhődés valami helytelen vagy éppen bűnös cselekedet miatt, ennél fogva sohasem véletlen, hanem mindig fensőbb akarattól függő; de mivel csak igen kevésnek van keresztény jellege, s még ezek jórésze is kimutathatólag csak másodfejlődés: a tiltások és tiltott cselekvések nagy részének gyökérszállai a kereszténység előtti időkbe nyúlnak, s éppen ezért okukat és eredetüket sokszor meg sem magyarázhatjuk; meg kell elégednünk az-
zal, ha egyik-másiknak lélektani kapcsolatára rámutathatunk.

Szendrey Zsigmond.

Deutscher Auszug. — Verbote und verbotene Handlungen. Im ungarischen Aberglauben gibt es viele Verbote und Untersagungen gewisser Handlungen. Ein Teil derselben hängt mit mystisch-magischen Anschauungen im Volksglauben zusammen, ein anderer Teil aber sind blos Regeln der Anstandslehre, der Gesundheitspflege oder wirtschaftlicher Natur.

A hiung-nu és hun azonosság egy újabb „bizonyítéka“

Németh Gyula MNy. legújabb számában (XXXIII. 323—329) egy közleményt jelentetett meg, amelyet válasznak szánt „A hiung-nuk és hunok“ c. cikkemben (NNy. IX. 177—193) foglaltakra. A hang, amelyet használ velem szemben, nem ismeretlen előttem a MNy. korábbi évfolyamaiból sem; akkor azonban Melich próbálta a hiányzó érveket fölényeskedéssel pótolni, amiért kétségbe meritem vonni azon elméletének helyességét, hogy Kelet- és Délmagyarország lakossága a honfoglalás előtti időkben bolgártörökökből került volna ki. Azóta a magyarországi bolgártörökök a magyar tudományból már eltűntek, sőt még a MNy. kötetekben is megszüntették létüket, annak ellenére, hogy Németh Gyulának is si-